

РЕЛІГІЯ ЯК СИМВОЛІЧНО-ІНТЕРПРЕТАТИВНИЙ ФЕНОМЕН У ПРАЦЯХ КЛІФОРДА ГІРЦА

Заєць Дмитрій Валерійович

аспірант 3-го курсу спеціальності
031 «Релігієзнавство»

Житомирський Національний Університет імені Івана Франка

Кліфорд Гірц – американський антрополог, відомий через свої наукові здобутки по дослідженню культур та релігій південно-східної Азії, перш за все на теренах сучасної Індонезії. Втім, будучи здебільшого дослідником соціологічної та культурної складової життя людини, його погляд на релігію, як символічну систему, є досить проривним у порівнянні з теоріями соціологічного функціоналізму, що були домінуючі на той час (тим не менш, їх вплив спостерігається й донині).

Гірц розуміє релігію як «систему символів, що сприяє створенню у людей сильних, всеосяжних та сталих настроїв й мотивацій, формуючи уявлення про спільний порядок буття та надаючи цим уявленням ореол дійсності таким чином, що вони здаються єдино-реальними».[1]. Символ тут грає цілком однозначну роль: дещо, що може передавати або формувати інформацію чи певний сенс. В культурній та релігійній сферах, символи можуть мати певну абстрактну форму, проте вони не є певними метафізичними сутностями: їх існування цілком осяжне й підлягає предметом розгляду або аналізу. Гірц виділяє такі властивості символів:

1. Символи виступають у ролі моделей «для чогось» (формують) й «чогось» (вже сформовані). Ці функції є взаємозамінними, наприклад: святий, з одного боку, є сформованим символом етичного взірця; з другого боку, він своїм прикладом продукує створення такого самого символу. Взаємозамінність не обмежена виключно релігійною складовою; вона може реалізовуватись у різних побутових сферах.

2. Символи надають елемент постійності: набір звичок, навичок, поглядів й т.д. що формує певну чітку характеристику дій віруючого;

3. Символи формують мотивації та настрої віруючого: перше створює дії та цілі, а останнє формує їх інтенсивність в певний проміжок часу.

Крім цього, символи бувають різні, тому Гірц виділяє 3 типи символів, які є для людини найважливішими: символи, що виконують функцію орієнтирів в буденних справах (ритуалізація трапези, омовіння та ін.); етичні (питання справедливості, долі й страждання) та аналітичні (інтерпретація різних аномальних явищ (чудеса)).

На думку дослідника, головним завданням релігії є вирішення через символи різного роду парадокси: етичні (страждання особистості, доля, справедливість та ін.), емпіричні (пояснювання природних явищ, аналітичні дилеми, тощо). Через існування, а потім вирішення цих парадоксів релігія надає віру, що втілюється у

авторитетах, які транслиують вищеназвані символи. Авторитетом може бути що завгодно – предмет у фетишистів, священне писання у традиційних релігіях, або особистість в харизматичних культурах – конотацій безліч, й всі вони залежать від певної релігійної традиції.

Разом з цим, в теорії Гірца, релігія як особливий спосіб споглядання спокійно співіснує з цілком буденними формами свідомості. Гірц називає їх перспективами, й виділяє 4 типи:

1. Перспектива «здорового глузду». Найпростіша з усіх, характеризується спогляданням предметів такими, якими вони є, без аналітичних роздумів й у відриві від мотивації та настрою особистості.

2. Наукова перспектива. Характеризується зі ставленням до навколишнього зі скепсисом, спробою аналізувати суще за допомогою формальних понять.

3. Естетична. За Гірцом, наявно описує зовнішні форми навколишніх явищ (саме в матеріальному сенсі), використовуючи своєрідні інструменти (пісня, проза, малюнок й та ін.).

4. Релігійна. Світ споглядається як «достовірно-існуючий», безсумнівно; суще розглядається в сукупності з існуванням паралельної, потойбічної реальності та її законів; навколишнє дійство узгоджується з релігійними символами та, власне, логікою релігійного.

Релігійна перспектива, в свою чергу, впливає на перспективу «здорового глузду», доповнюючи, замінюючи, або змішуючи її у відповідності з релігійними символами. Тим не менш, так як релігійні символи можуть мати різну форму, релігійна перспектива у зовнішніх проявах різних релігійних традицій теж не є тотожною. За аналогією, не існує повністю тотожних людей, тому втілення релігійної перспективи також відрізняється. Як зазначає Гірц, «те, в що люди вірять, та само різноманітно, як різноманітні вони самі – й зворотне твердження буде в тій самій мірі вірним»[1]. (Індивідуальний характер впливу релігійних систем на соціальні та особистісні структури робить неможливим загальну оцінку релігії з моральної чи функціональної точки зору).

Останнім, важливим елементом релігії в системі Гірца є ритуал. Саме в ньому, як в певному сакралізованому дійстві, виникає уявлення про те, як релігійні поняття представляють реальність, та наскільки вони переконливі, щоб вірувати та слідувати певній релігійній традиції. З точки зору учасників, ритуал є матеріалізацією їх релігійних вірувань. Загалом, ритуал Гірца має багато паралелей з феноменом гри нідерландського культуролога Гейзинга: потребує участі, має свою протяжність у часі, обмежений у просторі, має певні правила та закони, ролі; відособлений від буденності – роль учасника здебільшого не корегує з його буденною роллю; має зав'язку, розвиток, напругу, кульмінацію та завершення. Можна сказати, що ритуал за допомогою дій, співучасті, настроїв та мотивацій учасників актуалізує релігійну перспективу учасників у певний момент.

Загалом, релігія в соціально-інтерпретативному аналізі Гірца виступає як своєрідний комплексний феномен, що пронизує усі рівні буття людини. Релігія не заміщує реальність, лише її доповнює та видозмінює, й ступінь цих заміщень

варіюється як в межах різноманітності релігійних течій, так й в межах представників цих течій. Можливість існування релігії ґрунтується на вірі в авторитетів. Сама ж релігія окрім вищеописаних символів актуалізується в ритуалах, що є її найважливішою формою.

Порівнюючи з попередниками, новизна соціально-інтерпретативного аналізу релігії як символічної системи полягає в розкритті більш широких форм її актуалізації; обумовлена релігійна різноманітність, можливість існування цієї різноманітності; акцентуація процесу зародження релігійної віри як ключового чинника для створення релігійної перспективи. Тим не менш, саме виділення релігійної віри іронічно, так як на цьому антропологія релігії завершує коло філософських пошуків, повертаючись до античних часів (ще Цицерон описував релігію, «як віру в богів»). Також важливим є те, що Гірц не описує, як саме зародилась релігія; навіть не описує те, як було би можливим існування людства без релігії, й не вказує на такий розвиток взагалі. Крім цього, не зовсім зрозуміла різноманітність ритуалів та причини їх виникнення в тій чи іншій формі. Логічно припустити, що ритуал виникає шляхом сакралізації профанного – буденних дій чи подій, тощо; проте, деякі специфічні види ритуалів, наприклад жертвоприношення, не зовсім зрозумілі навіть з боку праксису тогочасної людини. Й, глобально, не зрозуміло, чому саме релігія вирішує 3 типи наведених вище парадоксів – чи то відсутність заміників, чи ця унікальна роль виділена релігії через її соціальну комплексність – питання відкрите.

Підсумовуючи, розуміння релігії як символічної системи відкриває нові обрії розуміння функціонування та втілення релігії як психологічного, соціального чи культурного феномену; проте, антропологічно, релігія залишається феноменом без осяжного початку.

Список літератури

1. Clifford Geertz. The interpretation of cultures. URL: <https://cdn.angkordatabase.asia/libs/docs/clifford-geertz-the-interpretation-of-cultures.pdf>
2. Johan Huizinga. Homo Ludens. URL: <https://merton.bellarmino.edu/files/original/b0899cfad820ab8ad7033952b7a022ba1d7cab9d.pdf>
3. Raymond F. Paloutzian, Crystal L. Park. Handbook of the Psychology of Religion and Spirituality. New-York: The Guilford Press, 2005. 590 p.